

Małgorzata Polna

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej
e-mail: marten@amu.edu.pl*

Zmiany w strukturze własnościowej lasów województwa wielkopolskiego w latach 2001–2016

Zarys treści: W artykule przedstawiono zmiany w strukturze własnościowej lasów w województwie wielkopolskim w latach 2001–2016 oraz wyjaśniono przyczyny tych zmian. Badaniem objęto główne formy własnościowe występujące w lasach: własność państwową, gmin oraz prywatną – własność osób fizycznych, spółdzielni, kościołów, wspólnot gruntowych oraz spółek prawa handlowego. Analizę przeprowadzono w ujęciu gmin. Badania wykazały, że dominującą rolę w wielkopolskim leśnictwie spełniają lasy państwowe, które w 2016 r. stanowiły 89% powierzchni leśnej województwa. Jednak w porównaniu z 2001 r. ich udział zmalał o 1% na rzecz wzrostu udziału lasów prywatnych (z 9,3% w 2001 r. do 10,3% w 2016 r.) i gminnych (z 0,7% do 0,8%).

Słowa kluczowe: lasy, własność państwowa, własność gmin, własność prywatna, województwo wielkopolskie

Wprowadzenie

O strukturze własnościowej lasów w województwie wielkopolskim i jej przestrzennym zróżnicowaniu zdecydowały uwarunkowania historyczne i różne czynniki społeczno-ekonomiczne. Spośród nich największą rolę odegrały akty prawne regulujące stosunki własnościowe w pierwszych latach powojennych oraz polityka rolna prowadzona przez państwo.

Poznanie struktury własności lasów ma istotne znaczenie z punktu widzenia m.in. prowadzenia gospodarki leśnej (Ważyński, Andruszkiewicz 1997). Rodzaj własności lasów jest także ściśle powiązany ze sposobem opracowywania operatów urzędniowych – pełnych w przypadku lasów państwowych i uproszczonych dla lasów niepaństwowych. Wprawdzie podstawy prawne prowadzenia prywatnego gospodarstwa leśnego są takie same jak lasów państwowych, inne są jednak struktury zarządzania własnością prywatną, różna jest też hierarchia celów w prowa-

dzeniu gospodarstwa leśnego prywatnego i państwowego (Paschalis-Jakubowicz 2004). Struktura własnościowa lasów wywiera duży wpływ na ich produktywność.

Celem pracy jest określenie zmian w strukturze własnościowej lasów w województwie wielkopolskim. Ze względu na duże zmiany i różnorodność form własności objętych ewidencją gruntów analizę porównawczą przeprowadzono dla lat 2001–2016¹. W tym okresie nastąpiła stabilizacja w tej dziedzinie. Podstawową jednostką badawczą jest gmina. W pracy wykorzystano krajowy wykaz gruntów uzyskany w Głównym Urzędzie Geodezji i Kartografii w Warszawie oraz wojewódzki wykaz gruntów udostępniony przez Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Poznaniu.

Zmiany w zasobach lasów według form własnościowych w latach 2001–2016

Z ogólnej powierzchni lasów w województwie wielkopolskim wynoszącej w 2016 r. 784,6 tys. ha lasy państwowe zajmowały około 698 tys. ha, czyli 89% powierzchni leśnej. Lasy prywatne, porastając obszar 80,6 tys. ha, stanowiły 10,3% ogólnej powierzchni leśnej województwa, natomiast lasy gminne zajmowały ponad 6 tys. ha, tj. 0,8% (tab. 1).

Wśród lasów państwowych zdecydowanie największą powierzchnię zajmują lasy będące w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe – około 659,1 tys. ha, stanowiąc 84% ogólnej powierzchni leśnej województwa (94,4% lasów państwowych). Areał lasów wchodzących w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa wynosi 19,9 tys. ha (2,5%), w zarządzie Wielkopolskiego Parku Narodowego znajduje się 4,7 tys. ha lasów (0,6%), zaś lasów należących do zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa jest prawie 2,5 tys. ha (0,3%). Pozostałą powierzchnię zajmują lasy Skarbu Państwa będące w trwałym zarządzie innych państwowych jednostek organizacyjnych, państwowych osób prawnych, przekazane w wieczyste użytkowanie oraz będące w dyspozycji Agencji Mienia Wojskowego.

Lasy prywatne w województwie wielkopolskim są własnością osób fizycznych – 76,2 tys. ha (9,7% ogólnej powierzchni leśnej), kościołów i związków wyznaniowych – 1,2 tys. ha (0,16%), spółdzielni – 1,1 tys. ha (0,14%), spółek prawa handlowego – 1 tys. ha (0,13%) i wspólnot gruntowych – 622 ha (0,1%). Pozostała część lasów prywatnych jest własnością związków zawodowych, organizacji społecznych oraz partii społecznych i stowarzyszeń.

Dynamika zmian zasobów gruntów leśnych objętych analizą form własnościowych była zróżnicowana. Niektóre z tych form tylko w niewielkim stopniu zmieniły swój stan posiadania, inne przeżywają regres lub cechuje je dynamiczny wzrost. Powierzchnia lasów Skarbu Państwa – w stosunku do 2001 r. – wzrosła o 16,3 tys. ha, czyli 2,4%. W okresie tym nastąpił wzrost powierzchni lasów za-

¹ Liczba form własnościowych objętych ewidencją gruntów wzrosła z 18 w latach 90. XX w. do 46 w 2001 r.

rządzanych przez PGL Lasy Państwowe o 14,4 tys. ha, czyli o 2,2%, oraz lasów wchodzących w skład zasobu nieruchomości Skarbu Państwa o blisko 2,7 tys. ha (o 15,6%). Zmniejszyła się natomiast powierzchnia lasów pozostających w trwałym zarządzie państwowych jednostek organizacyjnych – spadek o 4,1 tys. ha (o 63,8%) oraz stanowiących zasoby Własności Rolnej Skarbu Państwa – spadek o 1,9 tys. ha (o 43,2%).

Powierzchnia lasów prywatnych w analizowanym okresie wzrosła o 9,9 tys. ha, tj. o 14%, głównie za sprawą zwiększenia się areалу lasów będących własnością osób fizycznych (wzrost o 9,3 tys. ha, tj. o 13,9%). Wzrost ten jest efektem zalesień gruntów użytkowanych dotychczas rolniczo, ujawnienia w ewidencji gruntów zalesionych w latach ubiegłych, a także przekwalifikowania na lasy gruntów rolnych objętych naturalną sukcesją leśną. Potwierdza to wyższa wartość wskaźnika zmian gruntów leśnych niż ogólnej powierzchni gruntów tej formy własności (tab. 2). Należy zauważyć, że czynniki te przyczyniły się do dynamicznego wzrostu powierzchni lasów osób fizycznych niewchodzących w skład gospodarstw rolnych. Na początku 2016 r. powierzchnia lasów stanowiących zasoby „działek” wynosiła 3901 ha, podczas gdy w 2001 r. dysponowały one arealem 1505 ha lasów. Odzwierciedleniem tych zmian jest wzrost udziału lasów osób fizycznych niewchodzących w skład gospodarstw rolnych w ogólnej powierzchni lasów z 0,2% w 2001 r. do 0,5% w 2016 r. Wzrost powierzchni lasów należących

Tabela 1. Zmiany struktury własnościowej lasów w latach 2001–2016

Forma własności	2001		2016		Zmiany 2001–2016	
	ha	%	ha	%	ha	%
Ogólna powierzchnia lasów	757535	100,00	784614	100,00	27079	103,6
Lasy publiczne	686845	90,67	704014	89,73	17169	102,5
Własność Skarbu Państwa	681673	89,99	697997	88,96	16324	102,4
w tym: PGL Lasy Państwowe	644665	85,10	659065	84,00	14400	102,2
w zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa	4317	0,57	2453	0,31	-1864	56,8
w zasobie nieruchomości Skarbu Państwa	17196	2,27	19873	2,53	2677	115,6
agencja Mienia Wojskowego	0	0,00	36	0,01	36	100,0
grunty Skarbu Państwa w użytkowaniu wieczystym	5737	0,76	4243	0,54	-1494	74,0
własność gmin i związków międzygminnych	5172	0,68	6017	0,77	845	116,3
Lasy prywatne	70690	9,33	80600	10,27	9910	114,0
w tym: osób fizycznych	66904	8,83	76188	9,71	9284	113,9
w tym: gospodarstwa rolne powyżej 1 ha	65399	8,63	72287	9,21	6888	110,5
gospodarstwa poniżej 1 ha	1505	0,20	3901	0,50	2396	259,2
spółdzielni	1591	0,21	1116	0,14	-475	70,1
kościółów i związków wyznaniowych	952	0,12	1223	0,15	271	128,5
wspólnoty gruntowe	561	0,07	622	0,08	61	110,9
spółki prawa handlowego	447 ¹	0,09	1049	0,13	602	234,7

¹2002 r.

Źródło: opracowano na podstawie krajowego i wojewódzkiego wykazu gruntów.

Tabela 2. Dynamika zmian powierzchni gruntów ogółem i lasów według form własności w latach 2001–2016 (2001 = 100)

Forma własności	Wskaźnik zmian (w %)	
	grunty ogółem	lasy
Lasy publiczne	-12,8	2,5
własność Skarbu Państwa	-14,5	2,4
w tym: PGL Lasy Państwowe	-0,8	2,2
w zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa	-46,0	-43,2
w zasobie nieruchomości Skarbu Państwa	-43,5	15,6
grunty Skarbu Państwa w użytkowaniu wieczystym	0,3	-26,0
własność gmin i związków międzygminnych	10,5	16,3
Lasy prywatne	9,9	14,0
w tym: osób fizycznych	8,8	13,9
w tym: gospodarstwa rolne powyżej 1 ha	5,0	10,5
gospodarstwa poniżej 1 ha	74,8	159,2
spółdzielni	-40,2	-29,9
kościółów i związków wyznaniowych	13,3	28,5
wspólnoty gruntowe	-4,3	10,9
spółki prawa handlowego ¹	107,7	134,7

¹2002 r.

Źródło: Opracowano na podstawie krajowego i wojewódzkiego wykazu gruntów.

do osób fizycznych jest jednym z priorytetów planu zwiększania lesistości w województwie wielkopolskim (Krajowy program... 2003, Kaliszewski i in. 2014).

Wzrost powierzchni nastąpił także w przypadku lasów należących do spółek prawa handlowego – o 602 ha (o 134,7%), kościołów i związków wyznaniowych – o 271 ha (o 28,5%) oraz wspólnot gruntowych – o 61 ha (o 10,9%). Natomiast lasy będące własnością spółdzielni zmniejszyły swój areal o 475 ha, co stanowiło 29,9% posiadanych zasobów w momencie wyjściowym. Potwierdza to obserwowaną od lat tendencję systematycznego zaniku tej formy własności w lasach. Jeszcze w 1995 r. spółdzielnie użytkowały 2352 ha lasów (0,32% ogólnej powierzchni leśnej). Główną przyczyną było cofnięcie dotacji państwowych i trudności w dostosowaniu się do nowej, rynkowej sytuacji. Stąd też część spółdzielni została rozwiązana bądź wyprzedawała użytkowane grunty (Głębocki 2008).

Warto również wspomnieć, że w latach 2001–2016 nastąpił wzrost zasobów lasów stanowiących własność gmin i związków międzygminnych (o 845 ha, tj. 16,3%).

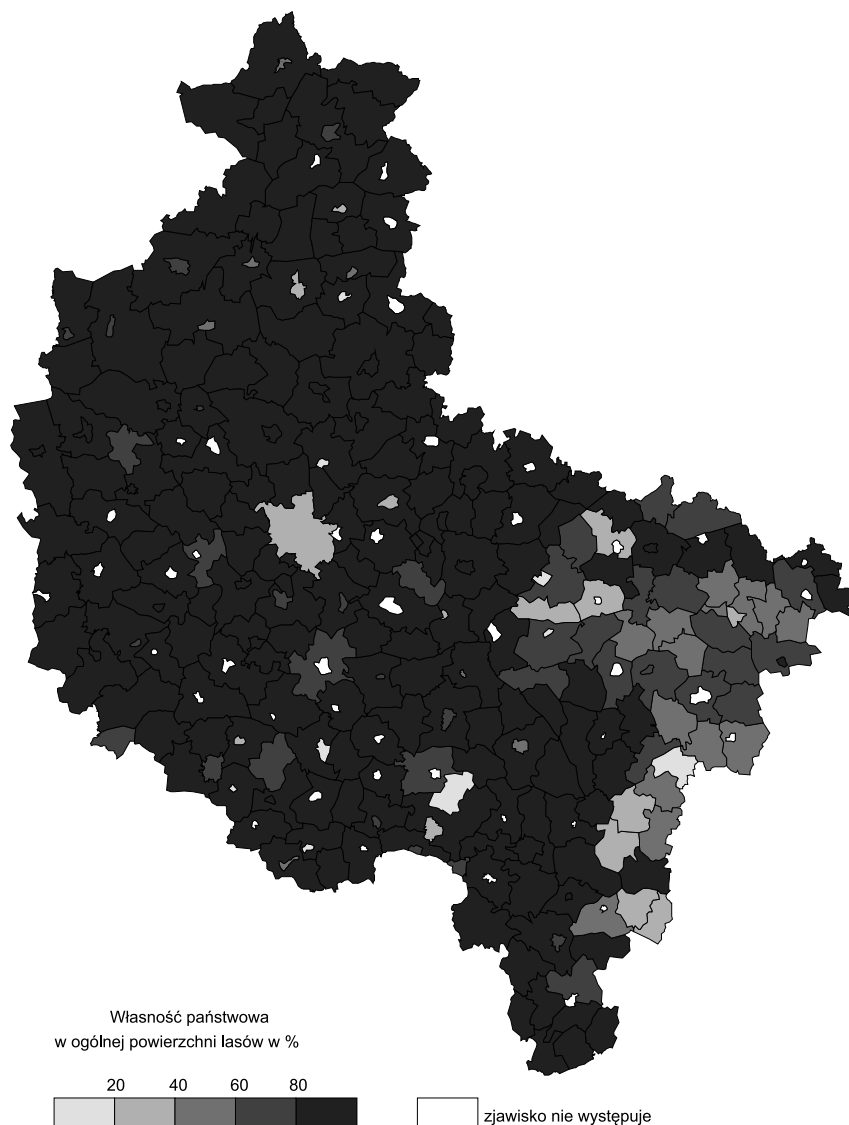
W rezultacie zaobserwowanych przemian w strukturze własnościowej lasów spadł nieznacznie odsetek lasów państwowych (z 90,0% w 2001 r. do 89,0% w 2016 r.) na rzecz wzrostu udziału lasów prywatnych (odpowiednio z 9,33% do 10,27%) i gminnych (z 0,7% do 0,8%).

Przestrzenne zróżnicowanie form własności

W 2016 r. w 167 gminach (52,3%) powierzchnia lasów państwowych przekraczała 1000 ha, a w 1/4 z nich (40 gmin, 12,5%) wynosiła ponad 5000 ha. Anali-

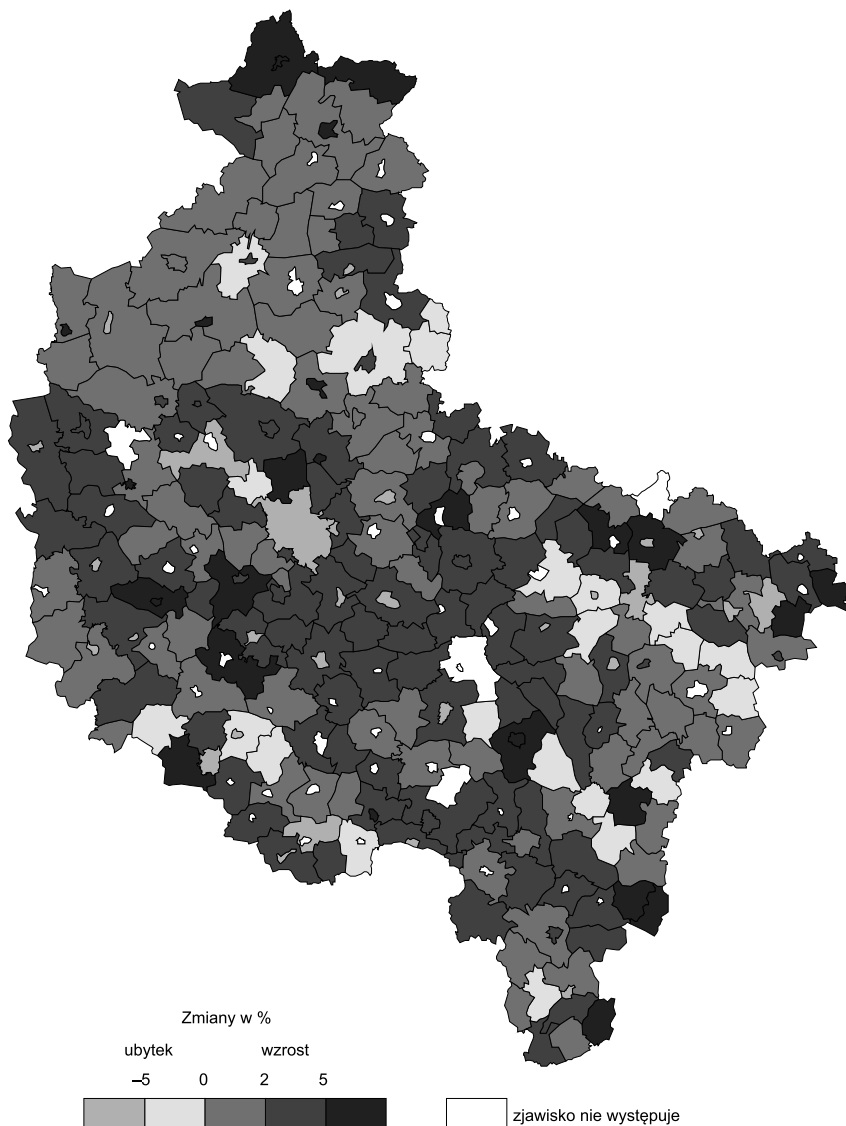
zowana forma własności nie wystąpiła w 45 miastach. W kolejnych 46 miastach i 4 gminach wiejskich powierzchnia lasów państwowych nie przekraczała 100 ha. Równocześnie obserwuje się, że wraz ze wzrostem udziału lasów państwowych w ogólnej powierzchni leśnej gminy następuje wzrost liczby jednostek administracyjnych z lasami tej formy własności.

Stąd też w strukturze własnościowej lasów w ponad 58% miast i gmin w 2016 r. (60% w 2001 r.) dominowały lasy państwowe. Warto zauważyć, że w ponad 1/3 z nich wskaźnik ten przekraczał 90%. Jednostki o dominacji własności państwo-

Ryc. 1. Lasy państwowe – 2016 r.

wej tworzą wyraźną koncentrację w północnej, północno-zachodniej, środkowej i południowej części województwa (ryc. 1). Równocześnie jest to obszar niemal całkowicie jednorodny pod względem natężenia analizowanego zjawiska. Wiąże się to z przejściem lasów przez państwo po II wojnie światowej. Spadek udziału lasów państwowych obserwuje się w kierunku wschodnim i południowo-wschodnim, gdzie występują gminy ze zwiększonym, a nawet przeważającym udziałem lasów prywatnych. W tej części regionu odsetek lasów państwowych

Ryc. 2. Zmiany w powierzchni lasów państwowych w latach 2001–2016

jest bardzo zróżnicowany i waha się od 16,1% w gminie Lisków (powiat kaliski) do 95,0% w gminie Kazimierz Biskupi (powiat koniński).

W latach 2001–2016 nastąpiły zmiany w powierzchni lasów będących własnością państwową (ryc. 2). Choć ich natężenie było niewielkie, objęły one większość jednostek administracyjnych. Gmin cechujących się największym przyrostem areалу gruntów leśnych (powyżej 5%) jest niewiele. Nie tworzą one wyraźnych skupień, ale rozproszone są na całym obszarze województwa. W około 1/4 gmin wzrost areálu lasów państwowych nie przekroczył 2%. Znajdują się one przede wszystkim w północnej części województwa, gdzie tworzą zwartą koncentrację. Większe skupiska tych gmin występują także w okolicach Poznania, Kościana, Jarocina, Ostrzeszowa i Turku. Warto zauważyć, że połowa z nich charakteryzowała się w 2001 r. lesistością nieprzekraczającą 20%.

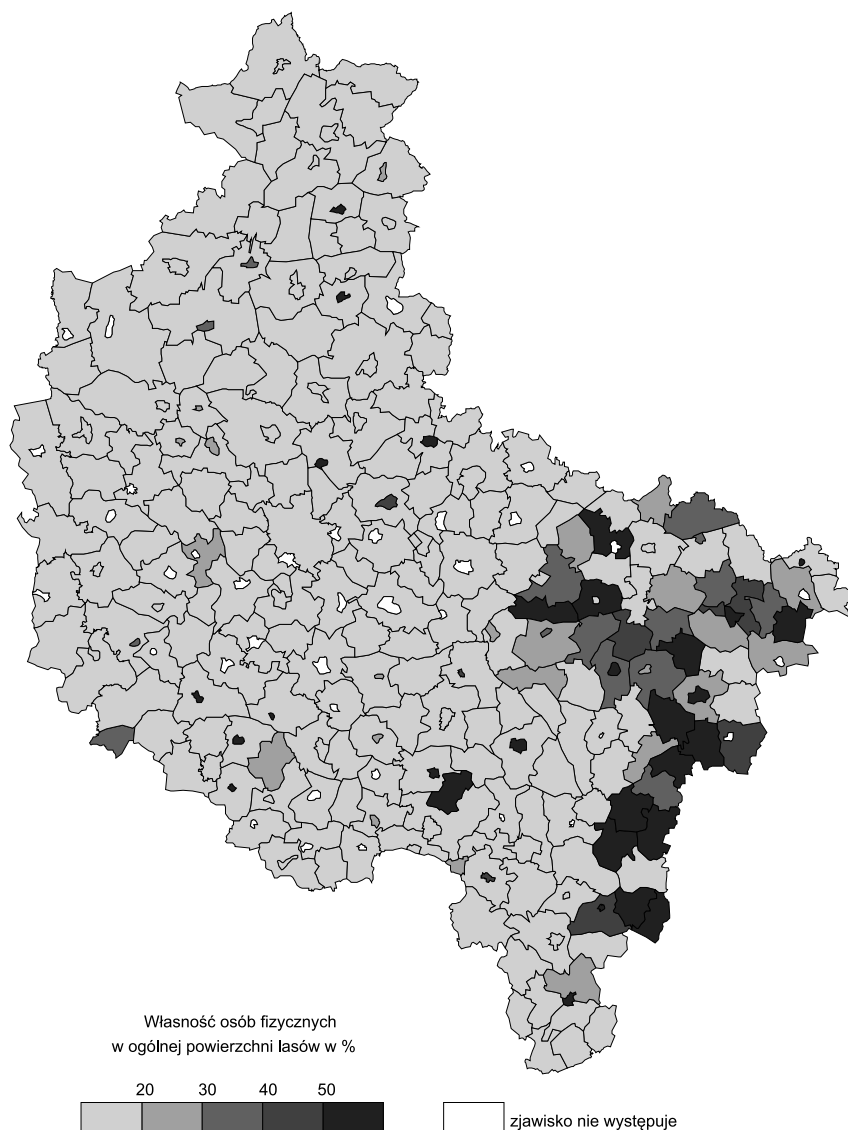
W analizowanym 15-leciu w ponad 1/6 gmin (55) nastąpiło także ograniczenie powierzchni lasów własności państwowej. Gminy, w których odnotowano niewielki spadek areálu lasów państwowych (ubytek lasów poniżej 5%), występują zwłaszcza w północno-wschodniej i południowo-wschodniej części województwa. Natomiast największy spadek własności państwowej (ponad 5%) dotyczył najczęściej miast w środkowej części regionu. Poza miastami własność państwowa zmniejszyła swój stan posiadania w gminie wiejskiej Grzegorzew oraz na terenach wiejskich gmin Szamotuły i Miejska Górka. Warto zauważyć, że w kilkudziesięciu jednostkach administracyjnych nie wystąpiły żadne zmiany w powierzchni państwowych gruntów leśnych. Najczęściej są to miasta.

Zmiany w powierzchni lasów państwowych wynikają z aktualizacji powierzchni leśnych w związku z prowadzonymi wielkoobszarowymi inwentaryzacjami stanu lasu, opracowywaniem nowych planów urządzenia lasu, a także z korektami w ewidencji gruntów. Działania te przyczyniają się zarówno do wzrostu, jak i spadku udziału lasów państwowych w strukturze własnościowej. Zaobserwowane zmiany są też efektem porządkowania stanu ewidencyjnego i ujawniania zalesień gruntów rolnych i nieużytków wykonanych w latach wcześniejszych. Z kolei na zmniejszenie powierzchni lasów państwowych wpływ miały także wyłączenia gruntów leśnych na cele nieleśne².

W 2016 r. własność gmin i związków międzygminnych występuje w około 82% jednostek terytorialnych, ale jej znaczenie jest przestrzennie zróżnicowane. W blisko połowie z nich (49%) udział lasów będących własnością gmin i związków międzygminnych nie przekracza 0,5%. Największy udział w ogólnej powierzchni lasów (ponad 5%) analizowana forma własności ma w 63 gminach. Warto zauważyć, że w 1/10 jednostek administracyjnych (28 miast) własność ta stanowi ponad 50% ogólnej powierzchni lasów. Złożyły się na to różne czynniki, spośród których należy wymienić ciągłość ksiąg wieczystych. Natomiast wzrost zasobów w latach 2001–2016 obserwowany w 1/3 gmin związany był z zagospodarowaniem nieruchomości po zlikwidowanych PGR-ach oraz zalesieniem gruntów rolnych i nieużytków. Z kolei spadek w około 35% jednostek administracyjnych to efekt sprzedaży części posiadanych gruntów innym użytkownikom.

² W latach 2002–2015 na cele nieleśne (pod budownictwo mieszkaniowe, parkingi, drogi, kopalnie) wyłączono około 816 ha państwowych gruntów leśnych.

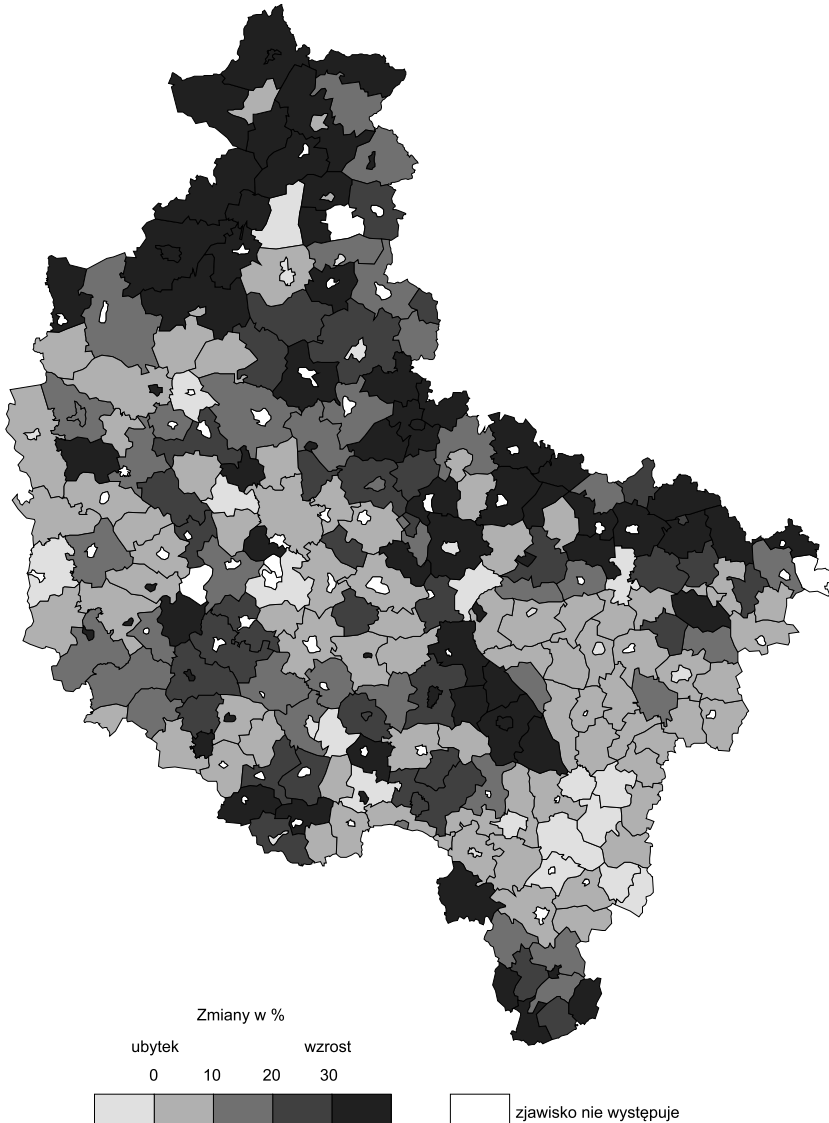
W 2016 r. grunty leśne należące do osób fizycznych charakteryzowały się koncentracją w kilkudziesięciu gminach wschodniej części województwa (ryc. 3). W kilku z nich ich udział przekraczał 60%, a w Rozdrażewie i Liskowie osiągnął odpowiednio 81,3% i 83,2%. W 38 miastach nie ma lasów tej własności. Na pozostałym obszarze analizowana forma własności odgrywała niewielką rolę i dysponowała maksymalnie 20% ogólnej powierzchni lasów. Przyczyniła się do tego realizacja postanowień reformy rolnej w pierwszych latach powojennych. Bowiem na mocy dekretu PKWN z 22 lipca 1944 r. i 6 września 1944 r. o prze-

Ryc. 3. Lasy osób fizycznych – 2016 r.

prowadzeniu reformy rolnej wszystkie lasy wchodzące w skład nieruchomości ziemskich o powierzchni ponad 100 ha w województwach zachodnich upaństwowiono. Ponadto mocą dekretu PKWN z 12 grudnia 1944 r. lasy o powierzchni ponad 25 ha nieupaństwowione wcześniej również przejęło państwo.

W badanym okresie zaszły także istotne zmiany w powierzchni lasów należących do osób fizycznych (ryc. 4). Ubytki powierzchni leśnej wystąpiły w około 1/10 (9,1%) jednostek gminnych, a przyrost w 67,1%. Zmiany te w ujęciu przestrzennym były silnie zróżnicowane.

Ryc. 4. Zmiany w powierzchni lasów osób fizycznych w latach 2001–2016

Najintensywniej proces zwiększania się gruntów leśnych osób fizycznych przebiegał na terenach północnej, wschodniej i południowo-zachodniej części województwa, gdzie wykształciły się skupienia gmin z ponad 20-procentowym przyrostem areалу lasów. Są to przede wszystkim gminy, które w 2001 r. charakteryzowały się niskim udziałem lasów tej własności. W kilku z nich jednak lasy osób fizycznych stanowiły ponad 1/3 ogólnej powierzchni leśnej, a w trzech – ponad połowę. Były to: m. Kępno, Kleczew i Rozdrażew.

Zwiększenie powierzchni lasów osób fizycznych jest przede wszystkim następstwem zalesień gruntów użytkowanych rolniczo lub stanowiących nieużytki, a po kilku latach ich przeklasyfikowania na lasy³. Warto wspomnieć, że w latach 2002–2003 obowiązywała ustawa o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia (z dnia 8.06.2001 r.), przyznająca rolnikom prawo do pobierania miesięcznego ekwiwalentu za wyłączenie gruntu z upraw rolnych i wprowadzenia uprawy leśnej. Natomiast od 2004 r. zalesienia prowadzono w ramach PROW. Atrakcyjne wsparcie finansowe związane z dofinansowaniem kosztów zalesienia gruntu wyłączonego z produkcji rolniczej, z prowadzonymi pracami pielęgnacyjnymi oraz premia stanowiąca rekompensatę za utracony dochód rolniczy przyczyniły się do wzrostu lasów stanowiących własność prywatną. Wzrost ten ma również związek z przekwalifikowywaniem na lasy innych gruntów pokrytych roślinnością leśną, tj. zalesień powstałych w wyniku sukcesji naturalnej. Do innych czynników należy zaliczyć opracowanie nowych uproszczonych planów urządzenia lasu i uwzględnienie rozbieżności pomiędzy arealem gruntów leśnych ustalonych w terenie, niewykazanych wcześniej w ewidencji jako las, w wykazie ewidencji gruntów i budynków. W efekcie w strukturze własnościowej lasów wzrosło znaczenie sektora prywatnego.

Proces zwiększania się zasobów lasów należących do osób fizycznych miał charakter powszechny, ale w niektórych gminach w analizowanym okresie odnotowano ich spadek. Gminy te występują w skupieniu na południu województwa oraz pojedynczo na pozostałym jego obszarze. Największy spadek lasów tej własności odnotowano w Kaczorach (spadek o 75 ha, tj. o 15,8%), Czajkowie (o 44 ha; 2,1%)⁴ i Kraszewicach (o 40 ha; 2,2%). Główne przyczyny zmniejszenia się powierzchni lasów to wspomniana już modernizacja ewidencji gruntów i budynków, zmiany w klasyfikacji użytków gruntowych, a także, choć w niewielkim zakresie, wyłączenie gruntów leśnych z użytkowania leśnego i przekazywanie ich na inne cele. W latach 2002–2015 na cele nieleśne przekazano 305 ha prywatnych gruntów leśnych.

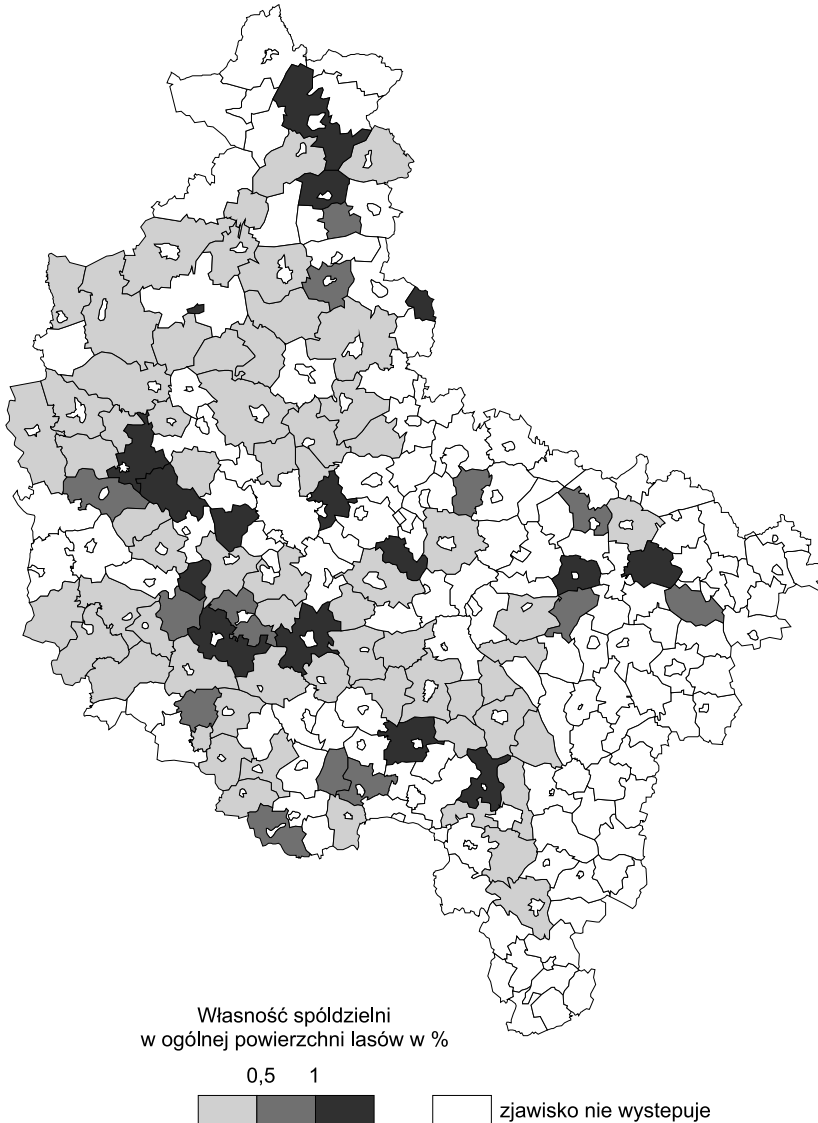
W 2016 r. spółdzielnie nie były właścicielami gruntów leśnych w 93 jednostkach terytorialnych (29,1%). Brak własności spółdzielczej zaznacza się przede wszystkim we wschodniej i południowo-wschodniej części województwa (ryc. 5). W powiatach kępińskim, kaliskim i tureckim nie odnotowano jej w żadnej z gmin. Natomiast w powiatach ostrzeszowskim, kolskim, gnieźnieńskim i wrze-

³ Należy podkreślić, że wzrost powierzchni lasów osób fizycznych w latach 2001–2016 nie jest tożsamy z zalesieniami gruntów rolnych wykonanymi w tym okresie.

⁴ W gminie Czajków w obu analizowanych momentach czasowych powierzchnia lasów stanowiących własność osób fizycznych była najwyższa i wynosiła 2094 ha w 2001 r. i 2050 ha w 2016 r.

sińskim występuje w jednej gminie. Jedynie w trzech gminach udział własności spółdzielczej w ogólnej powierzchni lasów przekraczał 5%. Były to gminy: Kramsk – 8,0%, Granowo – 7,3% i Duszniki – 6,1%. W trzech dalszych wartość ta przekraczała 3%. W całym województwie w 2016 r. w 16 jednostkach terytorialnych udział własności spółdzielczej w ogólnej powierzchni lasów przekraczał 1%. Natomiast w blisko 1/5 gmin (63) jej udział nie osiągał 0,5%.

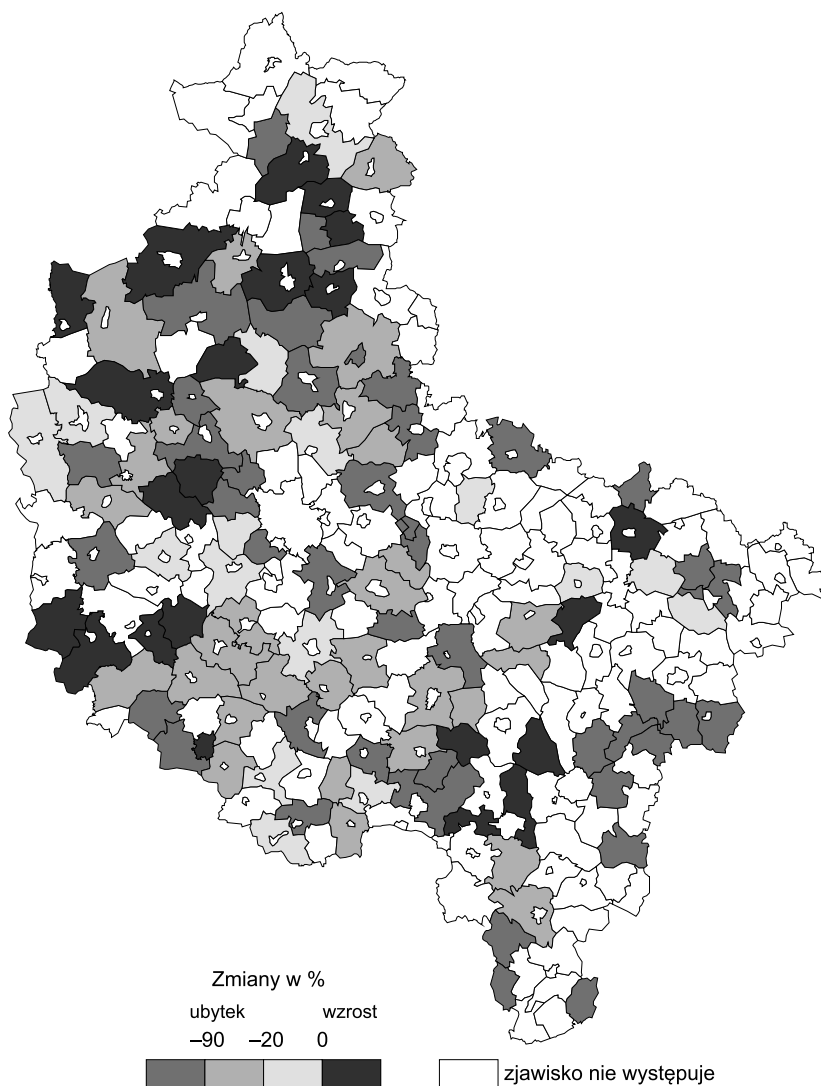
Przemiany zapoczątkowane w 1989 r. spowodowały zarówno zmniejszenie zasobów własności spółdzielczej, jak i proces zanikania jej na niektórych terenach.

Ryc. 5. Lasy spółdzielni – 2016 r.

W 2016 r. własność ta całkowicie zanikła w 42 (13,2%) gminach rozproszonych na całym obszarze województwa. Zaś w 48 (15,0%) gminach zmalała powierzchnia lasów będących w dyspozycji spółdzielni. Gminy te koncentrują się przede wszystkim w północnej i zachodniej części regionu.

Niektóre gospodarstwa spółdzielcze zwiększyły swój stan posiadania. Były to sporadyczne przypadki, najczęściej związane z pojedynczymi gminami. Występują one w północnej i zachodniej części województwa oraz w okolicach Pleszewa i Konina (ryc. 6).

Ryc. 6. Zmiany w powierzchni lasów spółdzielni w latach 2001–2016

Rozmieszczenie gruntów należących do kościołów i grup wyznaniowych łączy silne związki z uwarunkowaniami historycznymi. Jest to najstarsza forma własności, która – jak zauważa Głębocki (2008) – pojawiła się niemal równocześnie z przyjęciem chrześcijaństwa. Grunty leśne będące własnością kościelną w 2016 r. występowały w 133 gminach (35,4%), ale ich areale w większości przypadków były niewielkie. Zaledwie w 3 gminach ich powierzchnia przekraczała 50 ha (Krzywiń – 114 ha, Lipno – 88 ha, Międzychód – 74 ha). W dalszych 13 zamykała się w przedziale 20–50 ha, natomiast w kolejnych 13 zawierała się w granicach 10–20 ha.

Stąd też w większości gmin własność kościelna ma niewielki udział, który z reguły nie przekracza 0,5%. Największy udział (ponad 1%) własności kościelnej w ogólnej powierzchni lasów występuje w 27 jednostkach administracyjnych (8,5%). W pięciu z nich przekracza on 10%. Są to miasta: Dolsk (50,0%), Wyrzysk (45,5%), Murowana Goślina (32,0%), Żerków (20,0%) i Rakoniewice (10,0%). Natomiast analizowana forma własności w 2016 r. nie występuje w wielu gminach południowo-wschodniej części województwa oraz tworzących skupienia w jego części północnej, środkowej i południowo-zachodniej (ryc. 7).

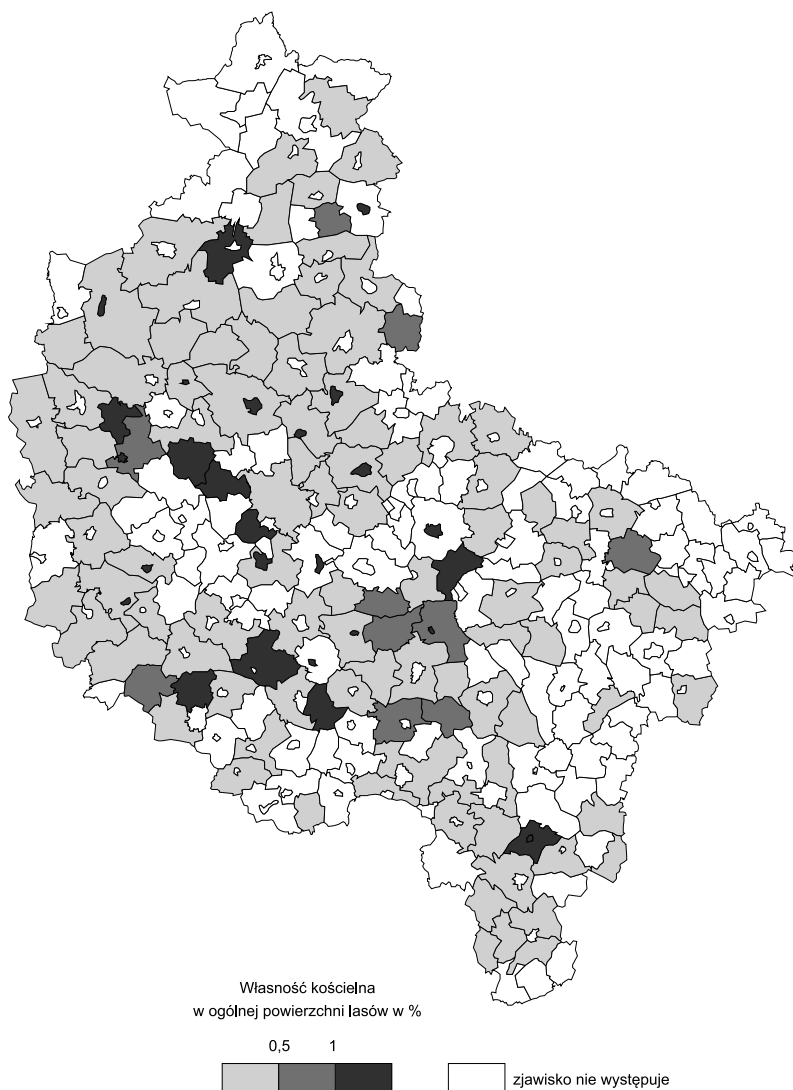
W latach 2001–2016 udział własności kościołów i związków wyznaniowych w ogólnej powierzchni lasów wzrósł z odpowiednio 0,13% do 0,16%. W ujęciu gminnym zmiany udziału tej formy własności były zróżnicowane. W 202 gminach w 2001 r. i w 189 gminach w 2016 r. nie było własności kościelnej, zaś w kolejnych 7 w porównywanym okresie nastąpił jej zanik. Natomiast w 44 jednostkach terytorialnych własność kościelna powiększyła swój stan posiadania, przy czym w 20 nie było jej w 2001 r. Zmniejszyły się zasoby własności kościelnej w 26 gminach, ale jednocześnie w analizowanym okresie w 249 miastach lub gminach zasoby własności nie uległy zmianie.

Trudno ustalić jednoznaczne prawidłowości, które zadecydowały o przedstawionych zmianach. Można jedynie wskazać, że wzrost zasobów własności kościelnej wystąpił głównie na terenach, gdzie rewindykacja nieruchomości była możliwa w miejscu ich lokalizacji. Natomiast ubytek własności kościelnej jest najczęściej związany z terenami, gdzie dochody ze zbycia nieruchomości pokrywają niezbędne potrzeby parafii oraz gdzie zwroty miały charakter zamienny (Głębocki 2008).

W rozkładzie przestrzennym największe skupisko gmin, w których w latach 2001–2016 powiększył się stan posiadania własności kościelnej, rozciąga się od Wolsztyna i Siedlec na zachodzie województwa oraz Śremu w jego części południowej po Wieleń na północnym zachodzie i Wągrowiec na północnym wschodzie regionu. Nie jest ono zwarte, ale dość silnie rozczłonkowane. Ponadto można wyróżnić dwa mniejsze ich skupienia w okolicach Jarocina i Ostrzeszowa. Natomiast ograniczenie zasobów lasów własności kościelnej skutkujące zmniejszeniem jej udziału w strukturze własnościowej miało miejsce w gminach występujących wyspowo przede wszystkim w okolicach Piły i Ostrowa Wielkopolskiego oraz na północny zachód od Poznania (ryc. 8).

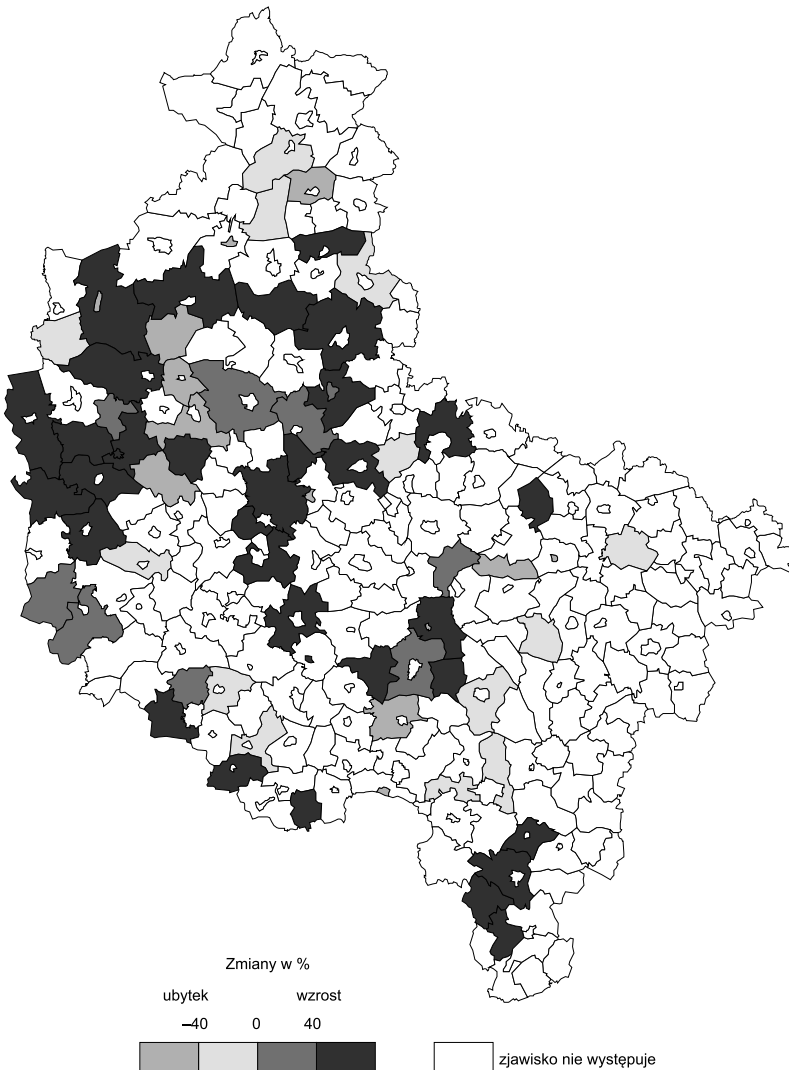
Swoistą formą własności w lasach są tzw. wspólnoty gruntowe. Ich geneza wywodzi się z serwitutów, tj. uprawnień nadawanych chłopom do korzystania

z dworskich pastwisk i lasów (Groniowski 1981). Pozostają one w sprzeczności z obecnie pojmowanym systemem gospodarki wolnorynkowej opartej na prawie własności (Parzych i in. 2013). Część wspólnot gruntowych nie ma uregulowanego stanu prawnego i działa na zasadzie prawa zwyczajowego (Gołos 2008). W 2016 r. własność wspólnot gruntowych występowała w 30 jednostkach terytorialnych (9,4%), głównie w południowo-wschodniej części województwa. Jej udział w lasach z reguły był niewielki. Tylko w 7 jednostkach terytorialnych zajmowała ona ponad 1% ogólnej powierzchni lasów. Dwie z nich to miasta: Go-

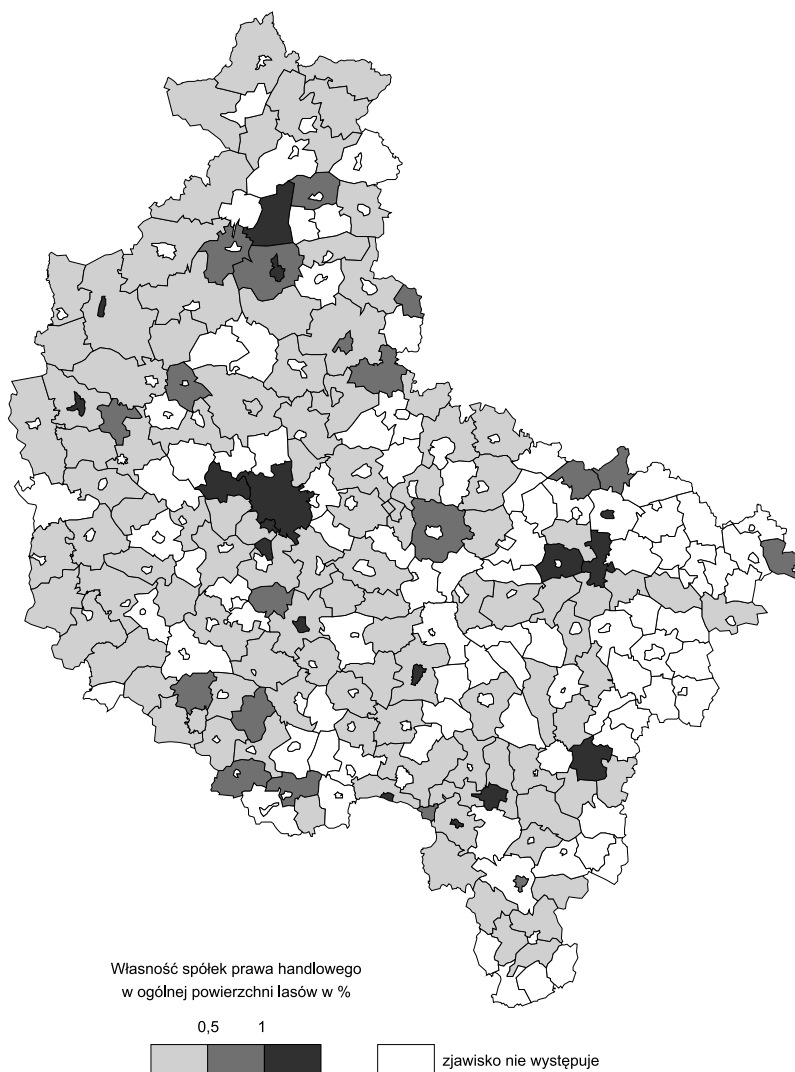
Ryc. 7. Lasy kościołów i związków wyznaniowych – 2016 r.

lina – 25,0% i Tuliszków – 3,3%, pozostałe to gminy: Rzgów – 5,0%, Stawiszyn – 4,4%, Gostyń – 4,4%, Kościelec – 3,3% i Pogorzela – 1,7%. Mimo że w latach 2001–2016 w skali całego województwa odnotowuje się przyrost areалу lasów należących do wspólnot gruntowych (o 10,9%), w większości gmin (10) nastąpił jego spadek. Właściciele lasów będących we wspólnocie występują z nich i wnoszą o podział majątku (Wysocka-Fijorek 2014). W kilkunastu gminach zasoby leśne wspólnot gruntowych nie zmieniły się. Wzrost udziału tej formy własności miał miejsce tylko w 8 jednostkach administracyjnych.

Ryc. 8. Zmiany w powierzchni lasów kościołów i związków wyznaniowych w latach 2001–2016

Spółki prawa handlowego są nową formą własnościową w lasach, powstałą po 1989 r. Wchodzą one w skład sektora prywatnego. W 2016 r. lasy stanowiące własność spółek prawa handlowego występują w 143 gminach. W większości z nich ich udział w ogólnej powierzchni lasów jest niewielki (ryc. 9). W 107 gminach spada poniżej 0,5%, a stan posiadania tej formy własności na ogół nie przekracza 10 ha. Znaczący udział własności spółek prawa handlowego występuje w zaledwie 5 gminach, w których przekracza 5%. Są to miasta: Śrem, Wieleń, Jarocin, Ostrów Wielkopolski i Luboń. Z kolei maksymalną w skali województwa

Ryc. 9. Lasy spółek prawa handlowego – 2016 r.

powierzchnią lasów będących własnością spółek prawa handlowego wyróżnia się gmina Kaczory – 132 ha, druga w rankingu jest gmina Chodzież – 54 ha.

Podsumowanie

Analiza wykazała, że:

1. W strukturze własnościowej lasów województwa wielkopolskiego dominują lasy Skarbu Państwa, które w 2016 r. stanowiły 89,0%, w tym lasy pozostające w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe – 84%. Jednak w porównaniu z 2001 r. ich udział zmalał o 1% i adekwatnie o tę samą wartość wzrósł udział lasów własności prywatnej i gminnej. Zmiany te nawiązują do tendencji ogólnokrajowej i są efektem zalesień prywatnych gruntów rolnych, przekwalifikowania na lasy gruntów objętych naturalną sukcesją leśną oraz ujawnienia w ewidencji gruntów zalesionych w latach ubiegłych.
2. W ostatnich latach sukcesywnie zwiększa się powierzchnia lasów będących w posiadaniu osób prywatnych. W 2016 r. zajmowały one 80,6 tys. ha, co stanowi 10,3% ogólnej powierzchni leśnej, podczas gdy w 2001 r. porastały obszar 70,7 tys. ha, co odpowiadało 9,3% powierzchni ogólnej lasów. Z tego własnością osób fizycznych w 2016 r. było 76,2 tys. ha, czyli 9,7% ogólnej powierzchni lasów.
3. Wzrost areалу i udziału lasów prywatnych jest odzwierciedleniem głównie przyrostu powierzchni lasów należących do osób fizycznych (o 13,9%), w tym dynamicznego wzrostu areálu lasów stanowiących zasoby gospodarstw poniżej 1 ha (o 159,2%).
4. Wzrostem leśnych zasobów gruntowych charakteryzuje się także własność kościelna, wspólnot gruntowych i spółek prawa handlowego. Jednak ich udział w ogólnej powierzchni lasów nadal pozostaje niewielki i nie przekracza 0,5%. Wymienione formy własności większą rolę odgrywają w pojedynczych gminach lub w niewielkich ich skupieniach, co wynika z ich dużego rozproszenia przestrzennego i małych powierzchni gruntów będących w ich posiadaniu.
5. Kurczenie się zasobów gruntów leśnych spółdzielni sprawia, że ich udział w strukturze własnościowej jest coraz mniejszy. Potwierdza to zauważaną od lat tendencję zaniku tej formy własności w lasach.

Zaobserwowane w latach 2001–2016 przemiany w strukturze własnościowej lasów były niewielkie. Zapewne także w najbliższych latach struktura własnościowa lasów nie ulegnie radykalnym zmianom. Bowiem z dniem 30.04.2016 r. weszła w życie nowelizacja ustawy o lasach (Dz.U. z 2016 r. poz. 585). Przyznaje ona Lasom Państwowym reprezentującym Skarb Państwa prawo pierwokupu lasów oraz gruntów przeznaczonych do zalesienia, stanowiących własność osób fizycznych, osób prawnych lub jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej, jeżeli jest to uzasadnione potrzebami gospodarki leśnej i nie narusza interesu Skarbu Państwa.

Literatura

- Głębocki B. 2008. Zmiany w strukturze własnościowej i użytkowania gruntów w Poznaniu i jego strefie podmiejskiej (1990–2007). [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań, s. 177–192.
- Gólos P. 2008. Wspólnoty gruntowe – tradycyjna forma gospodarowania lasami. *Sylvan*, 2: 54–68.
- Groniowski K. 1981. Serwituty. Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r. T. II. Warszawa, s. 258.
- Kaliszewski A., Wysocka-Fijorek E., Jabłoński M., Młynarski W. 2014. Aktualizacja krajowego programu zwiększania lesistości 2014. Synteza. Instytut Badawczy Leśnictwa, Sękocin Stary.
- Krajowy program zwiększania lesistości. 2003. Ministerstwo Środowiska, Warszawa.
- Parzych P., Rymarczyk E., Szabat-Pręcikowska A. 2013. Problematyka wspólnot gruntowych w aspekcie ewidencyjno-prawnym. *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*, 2: 35–46.
- Paschalis-Jakubowicz P. 2004. Polskie leśnictwo w Unii Europejskiej. Centrum Informacyjne Lasów Państwowych, Warszawa.
- Ustawa z dnia 13 kwietnia 2016 r. o zmianie ustawy o lasach (Dz.U. z 2016 r. poz. 585).
- Wążyński B., Andruszkiewicz P. 1997. Struktura własnościowa lasów Wielkopolski. *Sylvan*, 8: 29–42.
- Wysocka-Fijorek E. 2014. Społeczne, prawne i ekonomiczne aspekty rozwoju gospodarki leśnej w lasach prywatnych. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Problemy Rolnictwa Światowego*, 12(XXIX), 3: 216–225.

Changes in the ownership structure of forests in Wielkopolska voivodeship in the years 2001–2016

Abstract: The article presents changes in the ownership structure of forests in Wielkopolska voivodeship in the years 2001–2016 and offers an explanation of their causes. The research embraced the chief forms of forest ownership: the property of the state, communes and private entities – natural persons, cooperatives, churches, land communities, and commercial companies. The analysis was conducted by commune.

The research showed that the dominant role in Wielkopolska forestry was played by state-owned forests, which accounted for 89% of the voivodeship's forests area in 2016. It was found that the dynamics of changes in the ownership of the examined forests resources varied over the study period. Some of them changed only slightly, while others showed a regression or a dynamic increase. Thus, when comparing the 2016 ownership structure of forests with that of 2001, there was a decrease in the proportion of state-owned forests (by 1%), but an increase in that of private ones (from 9.3% in 2001 to 10.3% in 2016) and those owned by communes (from 0.7% to 0.8%).

Key words: forests, state property, commune property, private property, Wielkopolska voivodeship